

УДК 338.439.5: 633.1

Г. М. ХРИСТЕНКО, канд. екон. наук, доцент, Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України «Бережанський агротехнічний інститут», Бережани

РОЗВИТОК ТА НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗЕРНОВОЇ ГАЛУЗІ

Розглянуто стан і визначено напрями підвищення ефективності функціонування зерновиробництва. Досліджено вплив врожайності зернових на економічну ефективність галузі. Доведено, що, суттєве збільшення виробництва зерна та підвищення його економічної ефективності є найважливішим завданням державної аграрної політики, від вирішення якого залежить забезпечення ефективної діяльності зернопродуктового підкомплексу та агропромислового комплексу в цілому, а також продовольчої безпеки країни.

Ключові слова: зернова галузь, зерновиробництво, ефективність, розвиток, урожайність, рівень рентабельності, сільськогосподарські підприємства.

Вступ. Зерно є одним із найважливіших джерел багатства будь-якої держави. У світовому землеробстві та в Україні зокрема зернові культури постійно домінували, а зерну і нині відводиться особливе місце серед сільськогосподарської продукції, як гаранту продовольчої безпеки. Значення розвитку зернового господарства як стратегічної галузі зумовлюється сталим попитом і високою потребою людей у споживанні продуктів харчування, виготовлених із зерна.

Зернова галузь виступає базою та джерелом сталого розвитку агропромислового комплексу, визначає соціально-економічний стан суспільства та становить основу аграрного експорту.

Аналіз останніх досліджень та літератури. Проблеми розвитку зернового господарства та ринку зерна як на макро-, так і на регіональних рівнях розглядаються у працях В.І. Бойка, О.Ю. Єрмакова, О.В. Захарчука, І.В. Кобути, М.Г. Лобаса, П.М. Макаренка, Л.О. Мармуль, В.Я. Месель-Веселяка, П.Т. Саблука, В.П. Ситника, Л.М. Худолій, І.І. Червена, С.М. Чмиря, О.М. Шпичака та інших. Проте питання ефективного функціонування зернової галузі на рівні регіону вимагають подальшого наукового обґрунтування і практичного використання.

Мета досліджень. Метою дослідження є виявлення тенденцій у розвитку зерновиробництва регіону, дослідження впливу факторів на ефективність галузі та обґрунтування напрямів її підвищення.

Постанова проблеми. Функціонування зернового господарства здійснює мультиплікативний вплив на рівень розвитку інших галузей економіки і соціальної сфери та найбільшою мірою визначає продовольчу безпеку регіону й держави в цілому. Недостатній рівень ефективності, стабільності та конкурентоспроможності зерновиробництва створює перешкоди на шляху формування повноцінного внутрішнього ринку зерна та продуктів його переробки, унеможливорює розширення участі України на зовнішніх ринках. Слід зазначити, що в останні роки через світову та національну кризи потенціал досліджуваного регіону у виробництві та реалізації

зернової продукції використовується не повністю. Зернове господарство потребує застосування комплексу організаційно-технологічних і економічних заходів щодо його стабілізації й подальшого піднесення.

Матеріали досліджень Об'єктом дослідження є процес ефективного розвитку зерновиробництва в сільськогосподарських підприємствах в умовах аграрних трансформацій.

Результати досліджень. Нестабільна економічна ситуація в Україні негативно вплинула як на розвиток сільського господарства, так і на виробництво зерна зокрема.

У 2012 р. під зерновими культурами в сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області було зайнято 375,7 тис. га (63,3% загальної посівної площі), що на 9,3% більше ніж у 2011 р. Частка пшениці у зерновому клініні склала 49,5%, кукурудзи на зерно – 28,8% та ячменю – 14,8%.

Аналіз змін виробництва зернових вказує на відсутність стійких динамічних закономірностей розвитку зернового виробництва та високу залежність його від кліматичних факторів, про це свідчать такі дані: 1990 р. – 1256,7 тис. т, 2000 р. – 517,3 тис. т, 2005 р. – 704,9 тис. т, 2007 р. – 773,7 тис. т, 2008 р. – 1213,8 тис. т, 2009 р. – 1202,6 тис. т, 2010 р. – 948,7 тис. т. І лише в останні роки виробництво зерна динамічно зростає: 2011 р. – 1471,0 тис. т, 2012 р. – 1690,0 тис. т (табл. 1).

Слід зазначити, що у 2012 р. сільськогосподарськими підприємствами Тернопільської області отримано рекордний за роки незалежності врожай зернових і зернобобових культур (1690,0 тис. т) за рахунок підвищення їхньої врожайності до середньосвітового рівня (46,4 ц/га). Такий урожай зернових культур зумовлений, в першу чергу, значним зростанням виробництва кукурудзи на зерно, частка якої досягла 45,9% у загальному валовому зборі зерна (при середньому показнику за десять років 14%) з урожайністю 73,2 ц/га.

Таблиця 1. Динаміка розвитку виробництва зерна в сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області

Показники	1990 р.	2000 р.	2005 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2012 р. до 1990 р., %	2012 р. до 2011 р., %
Посівна площа зернових, тис. га	390,8	327,0	316,4	354,2	346,7	338,1	343,6	375,7	96,1	109,3
Урожайність з 1 га зібраної площі, ц	32,4	17,1	22,8	36,1	35,6	29,0	44,0	46,4	143,2	105,5
Валовий збір зернових, тис. т	1256,7	517,3	704,9	1213,8	1202,6	948,7	1471,0	1690,0	134,5	114,9

Джерело: опрацьовано за даними Головного управління статистики у Тернопільській області.

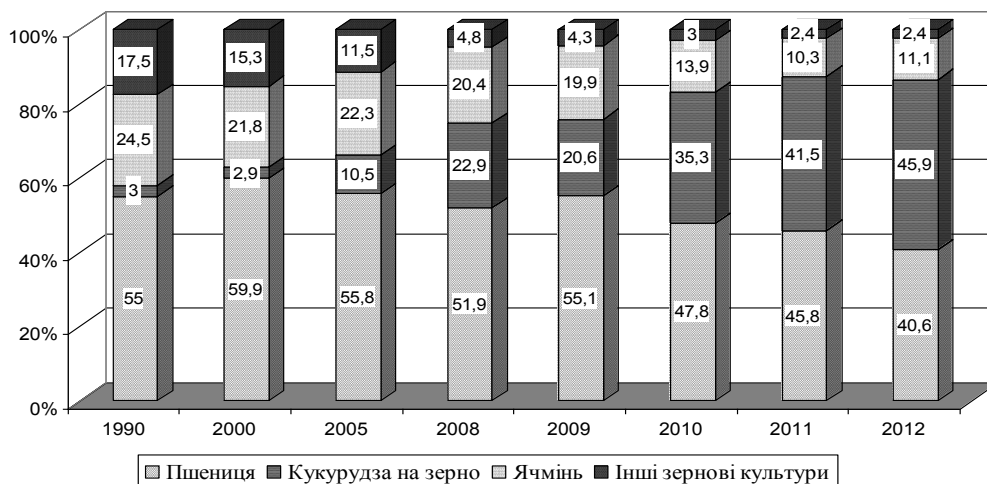

Рис. 1 – Структура виробництва зернових культур у сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області

Встановлено, що валовий збір зернових базується на вирощуванні трьох основних культур: пшениці, кукурудзи на зерно та ячменю (рис. 1). Сумарна частка їх у загальному обсязі виробництва зернових у 2012 р. становила 97,6%, з яких на пшеницю припадало 40,6%, кукурудзу на зерно – 45,9%, ячмінь – 11,1%.

Протягом останніх років у сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області понад 40, а в окремі роки і 50% від загального обсягу виробництва зернових припадає на пшеницю. Проте у 2012 р. за обсягами виробництва пшениця знаходилася на другому місці після кукурудзи на зерно, виробництво якої порівняно із 1990 р зросло більше як у 20 разів.

Нарощування виробництва зерна зумовлено певною мірою збільшенням обсягів застосування добрив, які мають великий вплив як на урожайність, так і на якість зерна (рис. 2). Так, у 1990 р. сільськогосподарськими підприємствами Тернопільської області було внесено на 1 га посівної площі зернових культур 144 кг діючої речовини мінеральних добрив, а у 2000 р. – лише 15 кг діючої речовини. У 2005 р. воно зросло до 52 кг діючої речовини на 1 га зернових культур, а у 2012 р. досягло 102 кг діючої речовини.

Із занепадом великих тваринницьких ферм набагато менше вносять органічних добрив: 1990 р. – 3,7 т на 1 га посіву зернових культур, а в 2005–2012 рр. – 0,2 т, що у 18,5 рази менше. Водночас обсяги внесення органічних добрив під посіви кукурудзи на зерно в регіоні протягом 1990 – 2005 рр. постійно скорочувалися, у 2006-2007 рр. добрив взагалі не вносили, а в 2008-2009 рр. на 1 га їх обсяги зросли і склали відповідно 1,3 та 1,9 т, а у 2012 р. їх було внесено лише 0,6 т.

Вважаємо, що зерновий ринок регіону спроможний забезпечити високі валові збори зернових культур за рахунок підвищення їх урожайності на базі інноваційних технологій вирощування, селекції, збільшення внесення мінеральних та органічних добрив.

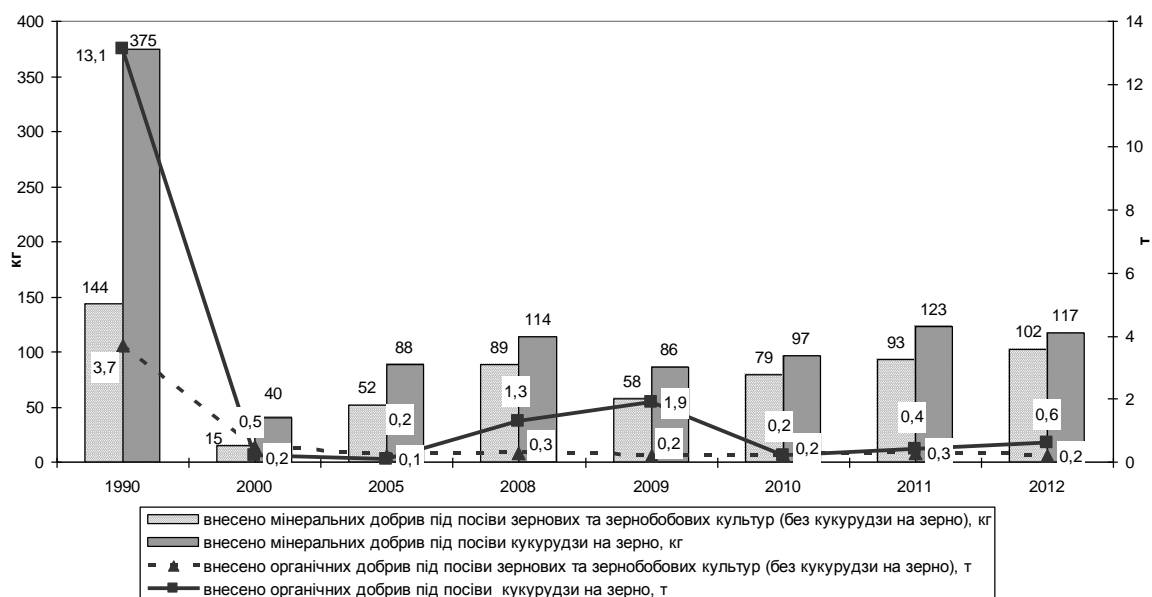

Рис. 2 – Внесення сільськогосподарськими підприємствами Тернопільської області мінеральних та органічних добрив під зернові культури на 1 га посівної площі

Зернове виробництво в Тернопільській області, як свідчать наші дослідження, незважаючи на організаційно-економічні ускладнення сучасного етапу господарювання, є прибутковим, а зернова продукція виступає основним джерелом доходів сільськогосподарських підприємств (табл. 2).

У досліджуваній період спостерігається тенденція до зростання показників витрат і собівартості виробництва зернових культур. Витрати на виробництво 1 т зернових у 2012 р. порівняно із 2011 р. збільшилися на 14,9% і становили 1122,7 грн. Негативна дія зростання виробничих витрат зумовлена перш за все подорожчанням оборотних засобів, зокрема пально-мастильних матеріалів, мінеральних добрив, енергетичних ресурсів.

Таблиця 2. Економічна ефективність виробництва зерна сільськогосподарськими підприємствами Тернопільської області

Показники	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.
Урожайність, ц/га	20,5	25,5	22,8	21,8	26,2	36,1	35,6	29,0	44,0	46,4
Виробничі витрати: на 1 т, грн	361,9	357,5	393,1	478,0	559,5	617,7	693,9	983,2	976,7	1122,7
Собівартість 1 т реалізованої продукції, грн	376,1	415,1	439,4	525,3	646,2	732,6	751,2	995,4	1157,7	1277,7
Ціна реалізації 1 т, грн	566,1	511,9	472,2	564,4	919,5	896,7	874,4	1118,3	1408,5	1513,5
Прибуток від реалізації 1 т, грн	190	96,2	32,8	39,1	273,3	164,1	123,2	122,9	250,8	235,8
Рівень рентабельності, %	48,6	16,0	3,0	6,6	39,4	21,8	17,4	12,5	20,8	18,2

Розраховано за даними Головного управління статистики у Тернопільській області.

Слід зазначити, що найвищу суму прибутку від реалізації 1 т зернових сільськогосподарські підприємства одержали у 2003 та 2007 рр. – відповідно 190 і 273,3 грн, насамперед через порівняно високі реалізаційні ціни, підвищення яких пояснювалося дефіцитом зерна на ринку внаслідок несприятливих погодних умов. Рівень рентабельності у ці роки досяг відповідно 48,6 і 39,4%. Проте впродовж останніх років простежується тенденція до нестабільності та скорочення прибутковості і рентабельності виробництва зерна. Так, якщо середній рівень рентабельності в сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області у 2003-2007 рр. становив 23%, то у 2008-2012 рр. він знизився до 18%. Тобто, за мінімального валового збору зернових рентабельність найвища і навпаки. При найнижчому виробництві зернових (498,1 тис. т у 2003 р.) рівень рентабельності досягнув найвищого значення 48,6%, а за валових зборів у 3,4 раза більших (у 2012 р. – 1471,0 тис. т) рентабельність становила лише 18,2%, що в 2,6 раза менше порівняно із 2003 р.

Цей факт дозволяє стверджувати, що на даному етапі функціонування зернового ринку виробники можуть ефективно працювати лише при кризових цінах на зерно.

Варто наголосити, що рівень рентабельності зернових впливає не лише на рентабельність рослинництва, а й всього сільськогосподарського виробництва. За даними рис. 3 зниження рівня рентабельності зерна негативно впливає на ефективність господарювання.

Така залежність свідчить, що зернове господарство відіграє провідну роль у збереженні позитивної динаміки сільського господарства та агропромислового комплексу в цілому.

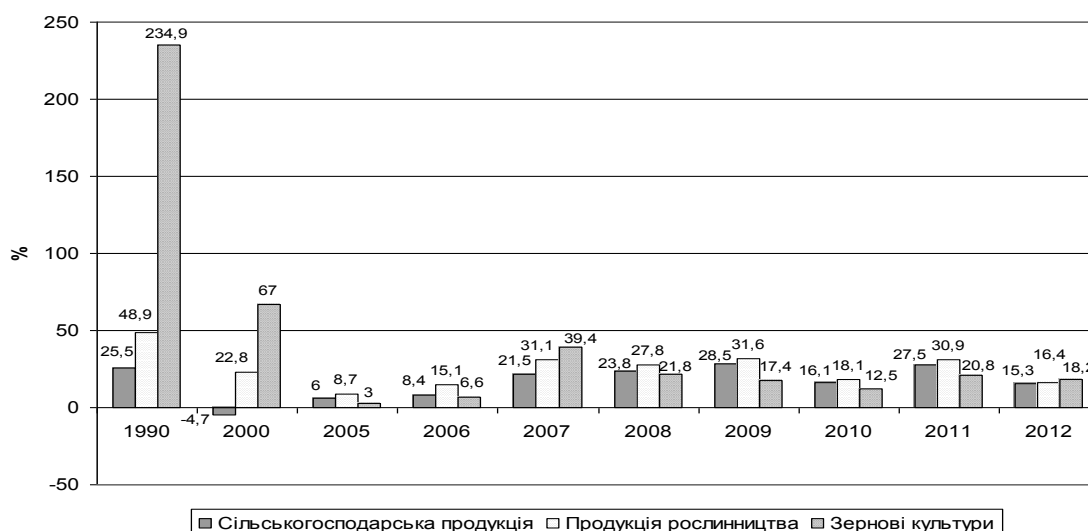

Рис. 3 – Залежність між ефективністю господарської діяльності сільськогосподарських підприємств Тернопільської області та рівнем рентабельності зерна.

На економічну ефективність зернової галузі впливає низка чинників, основним з яких є такий технологічний показник, як урожайність. Для вивчення впливу врожайності зернових на економічну ефективність галузі проведено групування сільськогосподарських підприємств Тернопільської області (табл. 3).

Як свідчать дані аналізу, незначна кількість господарств області (19,4%) має урожайність зернових і зернобобових культур менше 30 ц/га. Як наслідок, зернова галузь у цих господарствах є найменш рентабельною.

Економічно обґрунтовано й доведено, що мінімально допустимий рівень урожайності зернових і зернобобових культур для ефективного виробництва має бути не менше 30 ц/га. У Тернопільській області близько 81% сільськогосподарських підприємств забезпечили урожайність зернових у межах 31-67,1 ц/га.

Дослідженнями встановлено, що найвища ефективність ведення зернової галузі досягнута у господарствах п'ятої групи, де середня урожайність зернових і зернобобових становила 67,1 ц/га, середня площа ріллі – 3302 га. Закономірно, що ця група господарств виробила найбільше зерна. Зокрема, сільськогосподарськими підприємствами п'ятої групи вироблено 4461 ц зерна на 100 га ріллі, що у 3,6 раза більше, ніж першою групою господарств із середньою врожайністю 19,8 ц/га. Крім того, у господарствах п'ятої групи найнижча собівартість зерна (104,3 грн), а отже і найвищий рівень рентабельності виробництва зернових (30,9%).

Таблиця 3. Економічна ефективність вирощування зернових і зернобобових культур залежно від урожайності у сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області, 2012 р.

Показники	Групи підприємств за рівнем урожайності, ц/га					У середньому на 1 господарство
	I до 25	II 25,1-35	III 35,1-45	IV 45,1-55	V понад 55	
Кількість підприємств, од.	46	60	57	30	44	237
Середня урожайність зернових та зернобобових, ц/га	19,8	31,0	40,0	47,8	67,1	47,8
Середній розмір підприємства за площею ріллі, га	428	1338	1953	3350	3302	1929
Частка зернових і зернобобових у структурі ріллі, %	62,6	68,6	67,7	65,9	66,5	66,8
На 100 га ріллі: вироблено зерна, ц	1241	2124	2712	3148	4461	3197
продано зерна, ц	1053	1953	2324	3327	3696	2861
Виробнича собівартість 1 ц зерна, грн	124,10	110,85	112,21	128,50	104,31	112,27
Одержано прибутку (збитку), грн: на 100 га ріллі	10,5	39,9	32,8	38,0	134,7	66,6
на 1 га зібраної площі	167,2	581,7	484,2	577,3	2026,9	996,7
на 1 ц проданого зерна	9,9	20,4	14,1	11,4	36,4	23,3
Рівень рентабельності зернових, %	7,5	17,0	10,4	8,1	30,9	18,2

Розраховано автором за даними звітів сільськогосподарських підприємств Тернопільської області.

Рівень урожайності як результативний показник свідчить про культуру землеробства, рівень інтенсивності, впровадження у виробництво новітніх досягнень, ступінь дотримання вимог технології, рівень родючості земель, на яких ведеться виробництво, та вплив інших факторів на формування врожаїв культур. Можна стверджувати, що тенденції зміни цього показника значною мірою визначають загальні тенденції економічного розвитку зернового господарства [1, с. 103]. Таким чином, головним чинником вискоєфективного ведення галузі є підвищення урожайності

зернових. Саме цей узагальнюючий фактор забезпечує здебільшого зміцнення економіки галузей рослинництва. Однак, на практиці його часто замінюють іншим – розширенням посівних площ під зерновими культурами, тобто концентрацією виробництва.

Висновки. Проведена оцінка розвитку та ефективності зернової галузі дає підстави стверджувати, що зерновиробництво в Тернопільській області має великий потенціал росту, в основному за рахунок підвищення урожайності на основі використання інноваційних факторів.

Список літератури: 1. Олійник О. В. Циклічність відтворювального процесу в сільському господарстві: [монографія] / О. В. Олійник. – Х.: Харківський національний університет ім. В.В. Докучаєва, 2005. – 322 с. 2. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2012 рік: [стат. бюлетень]. – Тернопіль: Головне управління статистики у Тернопільській області, 2013. – 59 с. 3. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств Тернопільської області за 2012 р. Форма 50-сг (річна). 4. Сільське господарство Тернопільської області за 2012 рік: [стат. збірник]. – Тернопіль: Головне управління статистики у Тернопільській області, 2013. – 219 с.

Надійшла до редакції 25.10.2013

УДК 338.439.5: 633.1

Розвиток та напрями підвищення ефективності зернової галузі / Христенко Г.М. // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми управління та фінансово-господарської діяльності підприємства – Харків: НТУ «ХПІ». – 2013. – № 53(1026). – С. 182–188. – Бібліогр.: 4 назви.

Рассмотрены состояние и определены направления повышения эффективности функционирования зернопроизводства. Исследовано влияние урожайности зерновых на экономическую эффективность отрасли. Доказано, что существенное увеличение производства зерна и повышения экономической эффективности является важнейшей задачей государственной аграрной политики, от решения которого зависит обеспечение эффективной деятельности зернопродуктового подкомплекса и агропромышленного комплекса в целом, а также продовольственной безопасности страны.

Ключевые слова: зерновая отрасль, зернопроизводство, эффективность, развитие, урожайность, уровень рентабельности, сельскохозяйственные предприятия.

Examined the state and identified ways of increasing the efficiency of grain production. The influence of grain yield on cost-effectiveness of the sector. It is shown that a significant increase in grain production and increase its cost-effectiveness is the most important task of the state agricultural policy, the solution of which depends on the effective operation of the grain product subcomplex and agriculture in general and food security.

Keywords: grain industry, grain, efficiency, growth, productivity, profitability, agricultural enterprises.

УДК 338.54

І. А. ЧОРНОВІЛ, асистент, ВДПУ, Вінниця

СУЧАСНИЙ СТАН ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА М'ЯСОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

У статті описується поняття інноваційної діяльності на підприємстві та її вплив на здатність підприємства ефективно реалізувати його інноваційний потенціал. Обґрунтовується сучасний стан інноваційної діяльності та пріоритетні напрямки її впровадження на м'ясопереробних підприємствах, які дозволяють підвищити ефективність виробництва та забезпечити конкурентоспроможність м'ясної продукції на ринку.